

Valstybinės kalbos teisinio statuso raida Lietuvoje po Nepriklausomybės atgavimo

Dainius Žemaitis

Valstybinė kalbos inspekcija
El. paštas: dainius.zemaitis@lrvi.lt

Audrius Valotka

Lietuvių kalbos katedra, Taikomosios kalbotyros institutas, Vilniaus universitetas
Valstybinė kalbos inspekcija
El. paštas: audrius.valotka@lrvi.lt

Santrauka. Lietuvos Respublikos Konstitucija yra įtvirtinusi aukščiausią oficialųjį kalbos statusą – valstybinės kalbos statusą. Šiam statusui įgyvendinti reikalinga atitinkama teisinė bazė ir institucijos, kuriančios kalbos politiką, teisės aktus ir prižiūrinčios jų vykdymą.

Straipsnyje apžvelgiama lietuvių kalbos statuso raida nuo 1918 m. iki šių dienų, vertinama kalbos priežiūrą atliekančių institucijų darbo veikla, aprašomas teisinis valstybinės kalbos reguliavimas Lietuvoje. Apžvelgti teisės aktai, nustatantys kalbos taisyklingumo ir vartojimo reikalavimus, pateikta hierarchinė teisės aktų valstybinės kalbos apsaugos srityje sistema. Aprašytos institucijos, atsakingos už kalbos politiką ir apsaugą, ir jų funkcijos.

Raktažodžiai: kalbos institucijos, kalbos politika, kalbos statusas, lietuvių kalba, valstybinė kalba.

Legal Status of the State Language in Lithuania after the Restoration of Independence

Abstract. The Constitution of the Republic of Lithuania has established the highest official status of a language, i.e. a state language. Compliance with this status requires an appropriate legal framework and institutions that develop and enforce language policy and legislation.

The article reviews the development of the status of the Lithuanian language from 1918 to the present day, and presents the institutions that supervise the use and correctness of the language.

The article describes the legal regulation of the official language in Lithuania. It reviews the legal acts that establish the requirements for the correctness and use of the language, and presents a hierarchical system of the related legal acts. The institutions responsible for language policy and protection are described.

Keywords: language institutions, language policy, language status, Lithuanian language, state language.

Received: 2023-09-01. **Accepted:** 2023-12-15

Copyright © 2023 Dainius Žemaitis, Audrius Valotka. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Lietuvių kalbos statusas iki Vasario 16-osios

Europos tradicijoje iki tautų kūrimosi laikotarpio, kai vokiečių filosofai susiejo kalbą su „tautos dvasia“, nebuvo aiškiai artikuliuotos kalbos ideologijos. Mikalojaus Daukšos „Postilė“ laikytina tik egzotišku, gražiu epizodu.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiu, anot istoriko Artūro Dubonio, „negausūs duomenys apie lietuvių kalbą santūrokai atskleidžia jos vartojimo mastus ir vartotojus lietuvių tautos sukurtoje valstybėje“ (Dobonis 2002, 474). To meto Lietuvoje lietuvių kalba taip ir netapo oficialia valstybės kalba, nors Lietuvos kunigaikščiai ir didikai tarpusavyje bendraudavo lietuviškai.

Abiejų Tautų Respublikoje Lietuvos diduomenė iš esmės perėmė lenkų kalbą ir kultūrą, o XVII a. pabaigoje Lietuvai atsidūrus Rusijos imperijos sudėtyje, po 1863 m. Sausio sukilimo, prieš lietuvių kalbą imtasi itin drastiškų veiksmų: buvo uždarytos lietuviškos mokyklos, prasidėjo kelis dešimtmečius trukęs spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas, ją keičiant kirilica – slaviškais rašmenimis.

Tik XIX a. paskutiniame ketvirtyje, Lietuvoje augant kultūrinio pasipriešinimo judėjimui, pradėdami kloti bendrinės lietuvių kalbos pamatai.

Mokymosi gimtąja kalba teisė buvo suvokta bene anksčiausiai. Petras Ruseckas veikale „Didysis Vilniaus Seimas“ pateikia „iš apačios“ kilusius reikalavimus mokytis lietuvių kalbos ir mokyti lietuviškai:

„[S]palių 30 d. Vilniaus lietuvių susirinkimas nusprendė reikalauti iš valdžios, kad vidurinėse Lietuvos mokyklose būtų įvesta lietuvių kalbos, literatūros ir Lietuvos istorijos mokslas ir kad visa tai būtų dėstoma lietuviškai ir lietuvių mokytojų, o visi įstatymai, kurie lietuviams gina būti savo krašte mokytojais, kad tuojau būtų panaikinti. <...> Pažymėtina, kad tais pačiais metais liepos m. Vilkijos valsčiaus ūkininkai buvo padavę Vilniaus mokslo apskričio globėjui prašymus, kad valsčiaus mokyklose leistų mokinti vaikus lietuviškai ir kad mokytojais būtų lietuviai katalikai“ (Ruseckas 1930, 9–10).

Ramygaloje, Kavarske, Dusetose, Jūžintuose, Užpaliuose, Žemaitkiemyje, Marijampolėje, Veiveriuose reikalaujama, kad „lietuvių kalba būtų valsčiuje ir valsčiaus mokyklose“, o „rusų valdžios pastatyti valdininkai rusai ir jiems pataikaujantieji kad būtų pašalinti“ (ten pat, 11).

Iš šių dienų perspektyvos reikalavimą, kad „lietuvių kalba būtų valsčiuje“, suprantame kaip norą padaryti lietuvių kalbą administracine, valstybės valdymo, kalba. Tas pats noras nuskamba Kupiškyje, kuriame valsčiaus sueiga reikalauja sulietuvinti valsčiaus raštinę (ten pat, 12).

Lietuvių kalbos pradėta reikalauti ir kitoje srityje, kurioje rusų kalbos galia buvo nekvestionuojama, – kariuomenėje. Ylakiuose, kaip mini Petras Ruseckas, „paimtieji kariuomenės naujokai pareikalavo, kad priesaikos tekstas jiems būtų paskaitytas lietuviškai, atsisakydami siekti rusiškai“ (ten pat, 12).

Taigi dar iki 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo lietuvių kalba jau buvo suvokiama kaip neatimama tautos savastis, tačiau Seimo rezoliucija svarbi kaip pirmasis politinis

tautos valios pareiškimas kalbos politikos klausimu: „Visuose Lietuvos valsčiuose turi būti vartojama prigimta žmonių kalba, visus reikalus vedant.“ Akcentuota lietuvių kalbos vartojimo siekiamybė mokyklose, pamaldų metu bažnyčiose (ten pat, 24, 40).

* * *

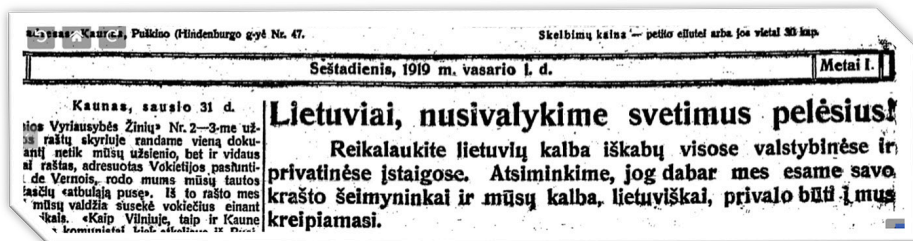
Pirmasis konstitucinio pobūdžio dokumentas, apibrėžęs valstybinį lietuvių kalbos statusą, priimtas Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje, kai 1918 m. liepos 5 d. pirmą sykį vienintelei lietuvių politinei institucijai – Lietuvos Tarybai – leista susirašinėti su gyventojais lietuvių kalba. Tuo pačiu metu gatvių pavadinimų lentelėse greta vokiečių kalbos pradėta leisti rašyti ir lietuviškai (Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918). Pirmajam pasauliniam karui artėjant prie Vokietijai nepalankios pabaigos, Lietuvos Taryba 1918 m. spalį iš Vokietijos imperijos vyriausybės gauna leidimą priimti savo valstybės konstituciją, sudaryti vyriausybę ir kurti Lietuvos valstybingumą. Tačiau dėl nestabilios tarptautinės ir vidinės padėties, Lietuvoje vykstant nepriklausomybės kovoms, iki 1922 m. tęsėsi laikinųjų konstitucijų (1918 m., 1919 m., 1920 m.), kuriose kalbos klausimams nebuvo teikiama reikšmės, laikotarpis. Kaip vieną iš svarbių tokio elgesio priežasčių galime paminėti tai, kad Lietuvos valstybiniame gyvenime veikiančios tautinės mažumos laikėsi rezervuoto požiūrio į projektuojamą nacionalinį lietuvių valstybingumą. Laikinųjų konstitucijų laikotarpiu lietuvių kalbos kaip valstybinės statuso pabrėžimas galėjo valstybės gyvenime didinti tautinę įtampą, kuri, vykstant kovoms už valstybės nepriklausomybę, buvo mažiausiai pageidautina.

1 pav. Vokiškai-lietuviška lentelė (Lentelė vokiečių ir lietuvių kalbomis). „Aušros“ muziejus. Šaltinis: www.epaveldas.lt

Tarptautinei padėčiai aprimus ir sumažėjus išorės grėsmėms, 1922 m. pirmą kartą Lietuvos Respublikoje lietuvių kalbai suteiktas valstybinės kalbos statusas. Tuometinės Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 paragrafe nustatyta: „Valstybės kalba – lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas“ (Valančius 2001, 25). Ta pati nuostata pakartota ir 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 7 straipsnyje (ten pat, 25). 1938 m. Lietuvos Konstitucijos 7 straipsnyje lietuvių kalbos statusas apibūdintas panašiai: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba. Įstatymu nustatoma, kuriuose Lietuvos kraštuose ir kuriuose viešose įstaigose, be lietuvių kalbos, gali būti vartojamos ir kitos kalbos.“ Kadangi valstybėje tuo metu nebuvo pagrindinio kalbos apsaugą užtikrinančio įstatymo – Valstybinės kalbos įstatymo, Konstitucijos 7 straipsnio nuostatos buvo įgyvendinamos atskirais įstatymais,

ministrų įsakymais, kitais teisės aktais, nustatančiais taisyklingos valstybinės kalbos vartojimą viešajame gyvenime: spaudoje, švietimo ir mokslo įstaigose. Valstybinės kalbos statusui įgyvendinti nebuvo įsteigta viena bendra valstybinė institucija, ministerijos leido specialius šios srities nutarimus arba kalbos statuso dalykus įtraukdavo į bendresnius kurios nors srities įstatymus (švietimo, spaudos ir kt.).

2 pav. „Lietuvos“ dienraštis, 1919 m. vasario 1 d. Šaltinis: www.epaveldas.lt

Taip pamažu buvo brėžiami kalbos politikos kontūrai, sudarantys sąlygas lietuvių kalbai užimti valstybėje vis tvirtesnę padėtį. Albertas Rosinas mini, kad „1918–1940 m. Lietuvos Respublika patvirtino visus teisinius aktus, įteisinančius lietuvių kalbos, kaip valstybinės kalbos, statusą, jos vartojimo, taisyklingumo ir mokėjimo reikalavimus“ (Rosinas 1988).

Bet vien teisės aktų negana. A. Rosino nuomonę papildė ir koreguoja Mindaugas Balkus, atkreipęs dėmesį, kad „nė viena Lietuvos politinė jėga neturėjo aiškiai apibrėžtos <...> „lituanizavimo“ ar „lietuvinimo“ programos“, tiesiog konkrečiose viešojo gyvenimo srityse buvo reglamentuojamas lietuvių kalbos vartojimas ir skatinama kuo daugiau šalies piliečių prisiimti modernią lietuvišką tautinę tapatybę (Balkus 2017, 35). Lietuvių kalbos įtvirtinimas administraciniame valstybės aparate buvo ilgas ir sudėtingas procesas. Daug tarnautojų darbe kalbėdavo rusiškai ar angliškai. Pradėti rengti patikrinimai, prieš tai suteikus kelis mėnesius tinkamai pramokti lietuvių kalbos. Egzaminų neišlaikusiems tarnautojams, anot Balkaus, kartais buvo leidžiama egzaminus perlaikyti, o pakartotinio egzamino neišlaikę darbuotojai būdavo atleidžiami. Nuo XX a. antrojo–trečiojo dešimtmečių sandūros dauguma valstybinių institucijų savo tarnautojams pradėjo drausti darbe kalbėti kitomis kalbomis ir į darbą priimdavo tik lietuvių kalbą pakankamai mokančius asmenis (ten pat, 36). Tautinis, pilietinis sąjūdis, net ir neskiriant specialių administravimo išteklių, iš esmės pakeitė kalbinį kraštovaizdį.

Valstybinės kalbos ugdymo darbą nutraukė Sovietų Sąjungos okupacija. Sovietinės okupacijos metais lietuvių kalba, nors ir buvo vartojama kaip gimtoji, neturėjo valstybinės kalbos statuso, o viešojo gyvenimo srityse pirmenybė dažniausiai buvo teikiama rusų kalbai. Vis dėlto tokiu sudėtingu laikotarpiu lietuvių kalba sugebėjo didesnėje visuomenės atmintyje išlikti kaip tautos vienybės ir tapatumo simbolis. 1961 m. prie Lietuvos mokslų akademijos įsteigtos ir iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dirbusios Lietuvių kalbos

komisijos, kuri sprendė sudėtingus lietuvių bendrinės kalbos klausimus, veikla buvo itin reikšminga. Jos nutarimais, nustatytomis taisyklėmis buvo rekomenduojama vadovautis ministerijoms, žinyboms, organizacijoms, redakcijoms, leidykloms, visuomenei.

Viltis, kad lietuvių kalba vėl taps valstybinė, atsirado tik prasidėjus Lietuvos valstybės atgimimui.

Valstybinės kalbos teisinis įtvirtinimas po Kovo 11-osios

XX a. devintajame dešimtmetyje Sovietų Sąjungos komunistų partijos generalinio sekretoriaus Michailo Gorbačiovo vykdomos reformos vedė SSRS suirimo link. Tokiu sudėtingu laikotarpiu atsirado galimybė atkurti 1940 m. aneksuotą Baltijos valstybių nepriklausomybę.

Prasidėjus Atgimimo bangai Lietuvoje ir 1988 m. birželio 3 d. įsteigus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, 1988 m. spalio 22–23 d. vykusiame steigiamajame Sąjūdžio suvažiavime priimta rezoliucija „Dėl lietuvių kalbos statuso“, kurioje konstatuota: „Nors oficialiai buvo pripažįstama nacionalinių kalbų lygybė ir teisės, per 40 metų Lietuvos TSR susidarė tokia padėtis, kad Respublikos pagrindinių gyventojų kalba – lietuvių kalba – kas kartą vis labiau stumiami iš įvairių visuomenės veiklos sričių“ (Kašauskienė, Blažytė 1998, 330–331). Buvo pripažinta, kad „kilo grėsmė jos kultūrai, visuomeniniam prestižui, o kartu ir jos egzistencijai“ (ten pat, 331). Rezoliucijoje nurodoma, kad lietuvių kalbai būtina gražinti prideramą vietą šalies administraciniame, politiniame ir kultūriniame gyvenime. Tokiam tikslui pasiekti būtina pripažinti lietuvių kalbą valstybine. Toks pripažinimas, anot Sąjūdžio dalyvių, suprantamas kaip „nepažeidžiama piliečių teisė visur ir visada kreiptis į kiekvieną pareigūną ar įstaigą ir gauti iš jų atsakymą lietuvių kalba, kaip principas, kad Respublikos raštvedybos pagrindinė kalba yra lietuvių kalba. Ja Respublikoje turi vykti visi oficialūs renginiai – mitingai, minėjimai ir pan., paliekant teisę kitų tautų žmonėms kalbėti ir sava kalba. <...> Mokykla, apskritai visa švietimo sistema, turi tapti lietuvių kalbos ugdymo židiniu“ (ten pat, 331).

1988 m. lapkričio 18 d. Aukščiausioji Taryba paskelbė įstatymą, papildantį Konstituciją 77¹ straipsniu (Valančius 2001, 100), kuris nustatė lietuvių kalbos vartojimą valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kitose įstaigose, įmonėse ir organizacijose, valstybės rūpinimąsi visapusišku lietuvių kalbos ugdymu ir mokymu. 1989 m. sausio 25 d. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas nustatė sritis, kuriose privaloma vartoti lietuvių kalbą. Buvo iškelti reikalavimai: „didinti taisyklingos lietuvių kalbos prestižą“, „saugoti lietuviškus asmenvardžius ir vietovardžius“, „visokeriopa remti lietuvių kalbos institucijas“¹. 1989 m. vasario 20 d. Ministrų Taryba priėmė nutarimą² dėl priemonių valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti. Jame numatyti konkretūs reikalavi-

¹ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakas Nr. XI-2745 „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“, *Ivyriausybės žinios*, 4, 11 (1989).

² Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1989 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 37 „Dėl priemonių Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti“, *Ivyriausybės žinios*, 7, 51 (1989).

mai, darbai ir terminai, iki kada jie turi būti atlikti, kad lietuvių kalba būtų įtvirtinta kaip valstybinė. Užsimota išties plačiai: visų tipų mokymo įstaigų pertvarka, lietuvių kalbos nemokančių asmenų mokymas, kalbos prestižo didinimas. Institucijų vadovai įpareigoti sudaryti sąrašus darbuotojų, privalančių mokėti lietuvių kalbą, iš savo valiutinių lėšų įsigyti įrangą, reikalingą pereiti prie raštvedybos lietuvių kalba. Nurodyta keisti kompiuterių ir rašomųjų mašinėlių klaviatūros standartą, apskaitos blankus ir klasifikatorius. Viešuosiuose užrašuose lietuvių kalba tapo privaloma, kino filmus nurodyta dubliuoti. Didelės užduotys skirtos leidybos sektoriui: parengti ir patvirtinti lietuvių kalbos vadovėlių, žodynų visų mokslo ir technikos sričių terminų žodynų, pasikalbėjimų rinkinių su garsiniais įrašais ir kitos literatūros leidybos planą.

Sudėtingi valstybinės kalbos statuso atkūrimo tikslai derėjo su nuosaikumu ir realios padėties suvokimu. Pavyzdžiui, buvo atsižvelgta į faktinę dvikalbystę ar vien rusų kalbos vartojimą kai kuriose įmonėse (daugiausia tai buvo tiesiogiai Maskvai pavaldžios įmonės) ir numatyta: „Daugiakalbiai darbo kolektyvai prie renginių lietuvių kalba pereina palaipsniui, kai tam bus galimybė. Pereinamuoju laikotarpiu prirėikus renginių organizatoriai pasirūpina vertimu į lietuvių ar rusų kalbą.“

Lietuvių kaip valstybinės kalbos statusas įtvirtintas ir 1990 m. kovo 11 d. priimtame Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 7 straipsnyje: „Valstybinė Lietuvos Respublikos kalba yra lietuvių kalba. Lietuvos Respublika užtikrina lietuvių kalbos vartojimą valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kitose įstaigose, įmonėse bei organizacijose, valstybės rūpinimasi visapusišku lietuvių kalbos ugdymu ir mokymu. Sudaromos sąlygos vartoti ir ugdyti tautinių bendrijų kalbas“ (Valančius 2001, 124).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, susirūpinta kitakalbių Lietuvos piliečių integravimu į valstybės gyvenimą. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. lapkričio 29 d. priėmė nutarimą „Dėl valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo terminų“³. Anot kalbininkės Danguolės Mikulėnienės, „nutarime išryškėjo nuosaiki atkurtosios valstybės valdžios pozicija tautinių mažumų atžvilgiu“ (Mikulėnienė, Palionytė 1997, 73), nes tose vietose, kuriose kitakalbiai gyventojai sudarė daugumą, iki 1995 m. sausio 1 d. vadovaujantiesiems ir gyventojus aptarnaujantiems darbuotojams turėjo būti taikomi minimalūs valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimai, taip pat pamažu pereinama ir prie raštvedybos valstybine kalba. Vyriausybė buvo įpareigota patvirtinti diferencijuotas valstybinės kalbos mokėjimo normas vadovaujantiesiems ir gyventojus aptarnaujantiems darbuotojams. 1992 m. balandžio 30 d. nutarimu Nr. 314 „Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacinių kategorijų“⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Valstybinės kalbos mokymo programą ir valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacines kategorijas.

Buvo priimti ir teisės aktų pakeitimai, numatantys atsakomybę už valstybinės kalbos nevertojimą.

³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. lapkričio 29 d. nutarimas Nr. I-824 „Dėl valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo terminų“, *Lietuvos aidas*, 136 (1990).

⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. balandžio 30 d. nutarimas Nr. 314 „Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacinių kategorijų“, *Valstybės žinios*, 18, 538 (1992).

Naujas teisinis lietuvių kalbos etapas siejamas su 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios viena iš svarbiausių idėjų – nacionalinis valstybingumas, aukščiausių galių turinčiame teisės akte įtvirtinant nuostatas dėl tautinio suvereniteto, pilietybės ir kalbos kaip tautinės savimonės garanto. 1992 m. Konstitucijos preambulėje skelbiama, kad Lietuvos valstybės kūrėja yra pilietinė žmonių bendrija, susidariusi ne tik Lietuvos istorijos, kultūros, teritorijos ir ūkinio gyvenimo, bet ir valstybinės kalbos bendrumo pagrindu, t. y. kad „lietuvių tauta, išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius, priima ir skelbia šią Konstituciją“. Konstitucijos 14 straipsnyje nustatoma, kad valstybinė kalba šalyje yra lietuvių kalba, įtvirtintas lietuvių kaip valstybinės kalbos konstitucinis statusas. Pasak Vidos Žilinskienės, „tik nuo šio laiko lietuviai gali jaustis visaverčiais savo krašto žmonėmis, turinčiais teisę bet kokią informaciją gauti ir būti aptarnaujami gimtąja kalba“ (Žilinskienė 2010, 662).

1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymą. Šiuo teisės aktu pirmą kartą sujungtos pagrindinės teisės normos, įtvirtinančios privalomą valstybinės kalbos vartojimą, jos priežiūrą atskirose Lietuvos viešojo gyvenimo srityse. Jis galutinai įtvirtino lietuvių kalbos vartojimą Lietuvos viešajame gyvenime ir užbaigė svarbiausių valstybinės kalbos įteisinimo etapą.

Valstybinės kalbos statuso teisinis vertinimas Lietuvos teismų praktikoje

Valstybinės kalbos statuso turinys ne syki yra vertintas, atskleistas ir sukonkretintas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose ir sprendimuose. Konstitucinio Teismo vertinimas svarbus tuo, kad tai aukščiausia teisminė instancija, turinti teisę oficialiai aiškinti, kaip reikia suprasti lietuvių kalbos kaip valstybinės kalbos statusą, jo taikymą konkrečiose lietuvių kalbos vartojimo situacijose ir kaip jis turi būti įgyvendinamas Seimo, Vyriausybės, savivaldybių ir kitų valstybės institucijų priimamuose norminiuose aktuose.

Analizuodami Konstitucinio Teismo praktiką galime išskirti kelis kriterijus, atskleidžiančius lietuvių kalbai suteikto valstybinės kalbos statuso reikšmę tautai:

1. „[S]augo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą.“⁵ „Kalbos mokėjimas yra viena iš „asmens integravimosi į Lietuvos visuomenę, asmens tapimo visaverčiu valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariu sąlygų“⁶.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnis įpareigoja, kad „lietuvių kalba, pagal Konstituciją įgijusi valstybinės kalbos statusą, privalo būti vartojama visose

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 90, 2662 (1999).

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 52, 1917 (2006).

valstybės ir savivaldos institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose; įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba⁷.

3. „Valstybinis lietuvių kalbos statusas suponuoja būtinumą valstybės tarnybos sistemą organizuoti ir jai funkcionuoti taip, kad į valstybės tarnybą (atitinkamas pareigas) būtų priimami tik tokie asmenys, kurie gerai moka valstybinę kalbą; geras valstybinės kalbos mokėjimas – būtina prielaida tam, kad šie asmenys, būdami valstybės tarnautojais, galėtų tinkamai vykdyti savo pareigas, kad į juos, kaip valstybės tarnautojus, žodžiu ar raštu besikreipiantiems asmenims nekiltų sunkumų su jais bendraujant, taip pat kad būtų užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių institucijų bendravimas, kad jiems nekiltų kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis. <...> Valstybės tarnyba turi būti atvira, prieinama žmonėms, kurių reikalus ji tvarko.“⁸
4. 1999 m. spalio 21 d. Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad „asmens tautybė negali būti pagrindas asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės kalbos statuso, nes kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas“⁹, o „asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba, nes kitaip bus pažeistas konstitucinis valstybinės kalbos statusas“¹⁰.

Nagrinėdami Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktiką matome, kad ši teisminė instancija, nuosekliai remdamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimais, įtvirtino kelias esmines, fundamentalias teises pozicijas, kylančias iš lietuvių kalbos konstitucinio statuso, ir pabrėžė pagrindinio valstybinės kalbos teisės akto – Valstybinio kalbos įstatymo – svarbą teisės sistemoje:

1. „Valstybinė kalba yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus.“¹¹
2. „Valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus nu-

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 90-2662.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, *Valstybės žinios*, 181, 6708 (2004).

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *supra* note 29.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimo motyvuojamosios dalies 4 ir 7 punktų nuostatų išaiškinimo“, *Valstybės žinios*, 134, 5859 (2009).

¹¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-756-152-09. Prieiga internetu: <http://www.infolex.lt/tp/94067?nr=1>.

stato specialus teisės aktas – Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas (Įstatymo 1 str. 1 d.).¹²

3. „Iš vienos pusės valstybinės (lietuvių) kalbos vartojimas viešajame Lietuvos gyvenime, o iš kitos pusės asmenų, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisė puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius, yra skirtingos ir tuo pačiu nepriešingos viena kitai kalbos vartojimo sampratos. Teisė puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius yra asmeninės, t. y. jos pagal savo prigimtį nėra atsiejamos nuo konkrečių asmenų. Tuo tarpu teisei vartoti valstybinę lietuvių kalbą viešajame Lietuvos gyvenime yra būdingas ir šios teisės specifika nulemia viešojo intereso aspektas, t. y. aspektas, teisės taikymo požiūriu nesietinas su konkrečiais asmenimis bei asmenų savo tautinio autentiškumo suvokimu.“¹³
4. „[T]ai, kad valstybė gerbia tautinių mažumų teisę saugoti ir puoselėti savo kalbą, kultūrą, papročius, neatleidžia tautinių mažumų atstovų nuo pareigos tam tikru lygiu mokėti valstybinę kalbą. Valstybė gerbia <...>, tačiau atkreipia dėmesį ir į pareigą: integravimasis į Lietuvos visuomenę, tapimas visaverčiu Lietuvos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariu – siejasi su pastangomis išmokyti valstybinę lietuvių kalbą.“¹⁴

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pozicija tiksliai pakartoja jau minėtą Konstitucinio Teismo nuostatą dėl privilegijų tautybės pagrindu negalimumo:

„Asmens tautybė taip pat negali būti pagrindas asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės kalbos statuso. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas.“¹⁵

Lietuvos teismo instancijų formuojama teismų praktika dėl valstybinės kalbos statuso įtvirtinimo leidžia konstatuoti, kad teismai, nagrinėdami skundus dėl valstybinės kalbos vartojimo viešojo gyvenimo srityse, įtvirtina būtinybę valstybinę kalbą vartoti tik viešajame Lietuvos gyvenime, nediskredituodami kitakalbių neoficialaus bendravimo ir nedraudami jiems puoselėti savo kalbos, kultūros bei papročių. Teismai pabrėžia, kad pagrindinis privalomą valstybinės kalbos vartojimą atskirose viešojo gyvenimo srityse įteisintis dokumentas yra Valstybinės kalbos įstatymas, o ne tarptautiniai deklaratyvaus pobūdžio teisės aktai dėl kalbos vartojimo¹⁶. Akcentuojama, kad valstybinę kalbą išmokyti

¹² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-756-152-09.

¹³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-143-687-08. Prieiga internetu: <http://www.infolex.lt/tp/85932?nr=1>.

¹⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16-13.

¹⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-261-16-13. Prieiga internetu: <http://www.infolex.lt/tp/698258?nr=1>.

¹⁶ Kaip pavyzdį galima pateikti Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją (Lietuvos Respublikos 2000 m. vasario 17 d. įstatymas Nr. VIII-1548 „Dėl Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ratifikavimo“, *Valstybės žinios*, 20, 491 (2000)), kurios 11 straipsnyje nustatyta galimybė tradiciškai gausiai tautinių mažumų gyvenančiose teritorijose gatvių pavadinimus rašyti ir tautinės mažumos kalba.

būtina, nes tik jos mokėjimas ir vartojimas suteikia piliečiams lygiateisiškumo garantiją, leidžiančią ne tik lietuvių tautybės asmenims, bet ir tautinėms mažumoms bei save Lietuvos piliečiais laikantiems asmenims vienodomis sąlygomis įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus, skatinant jų integraciją į Lietuvos visuomenę.

Valstybinės kalbos teisinis reguliavimas

Toliau trumpai aptarsime valstybinės kalbos teisinį reguliavimą.

Valstybinės kalbos apsaugos teisės aktų bendra charakteristika

Įtvirtinus lietuvių kalbos kaip valstybinės statusą valstybėje tampa svarbu užtikrinti jo įgyvendinimą, tam būtinas teisinės bazės sukūrimas ir įtvirtinimas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę priimama nemažai teisės aktų valstybinės kalbos apsaugos srityje, pagal teisės aktų hierarchiją juos galima sugrupuoti taip:

3 pav. Teisės aktų valstybinės kalbos apsaugos srityje hierarchinė sistema

Vienas iš pirminių ir patikimiausių teisinių lietuvių kalbos funkcionavimo viešajame tautos gyvenime apsaugos pagrindų yra dabar jos turimas valstybinės kalbos konstitucinis statusas. Tokį statusą kalba įgijo tik lietuvių tautai atkūrus savo nacionalinę valstybę. Šis statusas įtvirtintas Lietuvos Respublikos piliečių referendumu priimtoje 1992 m. spalio

---

Tačiau Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, interpretuodamas Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 11 straipsnio 3 dalį, yra pažymėjęs, kad „šios konvencijos nuostatos yra programinio pobūdžio ir nėra tiesiogiai taikytinos valstybių vidaus teisinėje sistemoje, o gatvių pavadinimai mažumos kalba turi būti rašomi tokia tvarka, kokią yra nustačiusi valstybė, kurios teritorijoje tautinės mažumos gyventojai gyvena“. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-756-152-09. Prieiga internetu: <http://www.infolex.lt/tp/94067?nr=1>.

25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kurios 14 straipsnis skelbia, kad „valstybinė kalba – lietuvių kalba“.

Konstitucinis valstybinės kalbos įtvirtinimas reiškė, kad lietuvių kalba nuo šiol tampa konstitucine vertybe ir jai suteikiama aukščiausia teisinė apsauga. Apie valstybinę kalbą taip pat užsimenama ir Konstitucijos 117 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad „<...> teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba. Asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisminiuose veiksniuose per vertėją“. Ši konstitucinė teisės norma vėliau atskleista ir Kalbos įstatymo 8 straipsnyje, nustatančiame, kad „teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba. Valstybinės kalbos nemokantiems teismo proceso dalyviams teismas nemokamai teikia vertėjo paslaugas.“ Toks teisinis reglamentavimas įtvirtino valstybinės kalbos vartojimą ikiteisminėse ir teisminėse instancijose, drauge užtikrindamas asmenų, nemokančių lietuvių kalbos, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje numatytą teisę kreiptis į teismą, teisminę gynybą.

Kalbant apie žemesnius pagal teisės aktų hierarchiją teisės aktus – įstatymus, būtina išskirti vieną jų – 1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seime priimtą Valstybinės kalbos įstatymą, reglamentuojantį valstybinės kalbos vartojimą ir taisyklingumą Lietuvos viešajame gyvenime. Šiame teisės akte aptartos visos viešojo gyvenimo sritys, kuriose privalomas valstybinės kalbos vartojimas. Tai yra pagrindinis teisės šaltinis, iš kurio kylančios ar kurį papildančios teisės normos įtvirtintos ir kituose teisės aktuose, susijusiuose su valstybinės kalbos apsauga. Kalbos įstatyme numatyti pagrindiniai lietuvių kalbos apsaugos principai, jame iškeliami lietuvių kalbos vartojimo ir taisyklingumo reikalavimai valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų viešųjų dokumentų ir viešosios informacijos, privačių juridinių asmenų viešosios informacijos, periodinės spaudos, knygų ir kitų leidinių, įskaitant elektronines mokymo priemones, viešosios rašytinės ir sakinės informacijos apie prekes ir paslaugas, reklamos, viešųjų užrašų, filmų, spektaklių, radijo ir televizijos laidų vedėjų ir žurnalistų kalbai. Atskirame Kalbos įstatymo skirsnyje¹⁷ numatoma teisinė atsakomybė už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus ir nurodoma pagrindinė šio teisės akto vykdymą kontroliuojanti institucija – Valstybinė kalbos inspekcija. Kalbant apie Valstybinės kalbos įstatymo svarbą, reikėtų pažymėti, kad Konstitucija ir Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas yra tie pirminiai ir pagrindiniai teisės šaltiniai, nuo kurių valstybėje pradėta kurti valstybinės kalbos apsaugos teisinė sistema.

Priėmus pagrindinį valstybinės kalbos apsaugą įgyvendinantį teisės aktą, netrukus įstatymu „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo“¹⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybė buvo įpareigota patvirtinti valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo programą, turėjusią nustatyti, kokia tvarka taisyklingos valstybinės kalbos reikalavimai būtų taikomi valstybės tarnautojams bei visuomenės informavimo priemonių ir leidybos

¹⁷ Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo X skirsnis, *Valstybės žinios*, 15, 344 (1995).

¹⁸ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo“, *Valstybės žinios*, 15, 347 (1995).

darbuotojams, o Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Seimo privalėjo nustatyti informacijos kitomis kalbomis pateikimo atskirose viešojo gyvenimo srityse tvarką. Šis teisės aktas ypatingas tuo, kad vienas iš jame numatytų reikalavimų – valstybinės kalbos taisyklingumo reikalavimų nustatymas valstybės tarnautojams – taip ir nebuvo įgyvendintas.

Toliau aptariant įstatymus ir kitus žemesnės grandies teisės aktus, susijusius su valstybinės kalbos apsauga, būtų tikslinga šiuos teisės aktus papildomai sugrupuoti pagal jų veikimo tikslus. Toks teisės aktų tikslų nustatymas, jų sugrupavimas padeda išsiaiškinti, kokiais būdais valstybėje užtikrinama tinkama valstybinės kalbos apsauga.

Teisės aktai, nustatantys valstybinės kalbos vartojimo reikalavimus

Šiai grupei priklausančiais teisės aktais įtvirtinami valstybinės kalbos vartojimo reikalavimai įvairiose viešojo gyvenimo srityse. Tokie teisės aktai yra tiesioginiai teisės šaltiniai, kuriuose įtvirtintomis teisės normomis įstatymų leidėjas konkrečiai nurodo, įteisina valstybinės kalbos vartojimą vienoje ar kitoje viešojo gyvenimo srityje.

Iš įstatymų, reglamentuojančių privalomą kalbos vartojimą, galima išskirti Lietuvos Respublikos teismų įstatymą (8 str. „Teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba“¹⁹), Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymą (55 str. „Valstybinėse aukštosiose mokyklose dėstomoji kalba yra lietuvių kalba“²⁰), Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymą (28 str. „Administracinės procedūros kalba – valstybinė lietuvių kalba“²¹), Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą (30 str. „Kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui ir užsieniečiui, turinčiam teisę nuolat gyventi ar laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, garantuojamas mokymas valstybine lietuvių kalba ir valstybinės lietuvių kalbos mokymasis“²²).

Teisės aktai, nustatantys valstybinės kalbos taisyklingumo reikalavimus

Šiuose teisės aktuose įtvirtintos teisės normos ne tik užtikrina valstybinės kalbos vartojimą vienoje ar kitoje viešojo gyvenimo srityje, tačiau papildomai įpareigoja laikytis ir valstybinės kalbos taisyklingumo reikalavimų, kurie įteisinami Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimais. Šiai teisės aktų grupei priklauso Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas (4 str. „Rašytiniam ir garsiniam reklamos tekstui taikomi Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo nustatyti reikalavimai“²³), Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas (14 str. „Teisės aktų projektai rengiami laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų ir teisės terminijos“²⁴), Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įsta-

¹⁹ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, *Valstybės žinios*, 46, 851 (1994).

²⁰ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 54, 2140 (2009).

²¹ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 60, 1945 (1999).

²² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 153, (1991).

²³ Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas, *Valstybės žinios*, 64, 1937 (2000).

²⁴ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas, *Valstybės žinios*, 110, 5564 (2012).

tymas (34 str. „Viešoji informacija rengiama ir platinama valstybine ar kita kalba laikantis šio ir Valstybinės kalbos įstatymo bei Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų“²⁵).

Teisės aktai, nustatantys valstybinės kalbos politiką ir reglamentuojantys kitus kalbos priežiūros klausimus

Tokiems teisės aktams būdinga tai, kad jie neformuluoja konkrečių valstybinės kalbos vartojimo ar taisyklingumo taisyklių. Jais siekiama užtikrinti pačios valstybinės kalbos priežiūros sistemos gyvybingumą, tolesnį funkcionavimą, daugiausia dėmesio skiriant valstybinės kalbos politikos strateginiams tikslams ir priemonėms, būtinoms tokiems tikslams įgyvendinti. Vienas iš pirmųjų tokių teisės aktų – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos parengtos ir Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtintos Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės²⁶, kuriose įtvirtinti valstybinės kalbos politikos pagrindiniai tikslai ir uždaviniai. Šiam teisės aktui įgyvendinti vėliau priimamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Valstybinės kalbos politikos 2004–2008 metų gairių įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“²⁷, kuriame pagal nustatytus valstybinės kalbos politikos tikslus parenkamos jų įgyvendinimo priemonės, nustatomi priemonių įvykdymo terminai, paskiriami asmenys, atsakingi už užsibrėžtų kalbos politikos tikslų įgyvendinimą.

Prie teisės aktų, reglamentuojančių kalbos priežiūros klausimus, visų pirma priskirtini įstatymai, įtvirtinantys valstybinės kalbos politikos ir priežiūros institucijų teisinę padėtį:

- a) Lietuvos Respublikos valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas²⁸, pagal kurį Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Seimo sprendžia lietuvių kalbos kodifikacijos, normų vartojimo ir Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimus;
- b) Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas²⁹. Šiame teisės akte nustatyta, kad Valstybinė kalbos inspekcija privalo kontroliuoti, kaip „valstybės ir savivaldybių institucijose, Lietuvos Respublikoje veikiančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų, kitų teisės norminių aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo reikalavimus“. Kitaip sakant, Kalbos inspekcija yra ta institucija, kuri įstatymiškai įgaliojama prižiūrėti, kaip praktiškai vykdomi Kalbos įstatymo, kitų teisės aktų, užtikrinančių valstybinės kalbos apsaugą, reikalavimai. Pagal šį įstatymą už valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo pažeidimus Kalbos inspekcija turi teisę taikyti administracines nuobaudas.

²⁵ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 71, 1706 (1996).

²⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. IX-1595 „Dėl Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairių“, *Valstybės žinios*, 57, 2537 (2003).

²⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 240 „Dėl Valstybinės kalbos politikos 2004–2008 metų gairių įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 35, 1140 (2004).

²⁸ Lietuvos Respublikos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas, *Valstybės žinios*, 11, 265 (1993).

²⁹ Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas, *Valstybės žinios*, 111, 4027 (2001).

Šioje teisės aktų grupėje savita specifika išsiskiria Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas³⁰. Jis paspartino įstatymų ir kitų norminių teisės aktų terminų tvarkybą ir sklaidą. Pagal jį valstybės institucijos ir įstaigos įpareigos tvarkyti savo srities terminiją ir teisės aktų projektuose vartoti Kalbos komisijos patvirtintus aprobuotus terminus. Terminijos požiūriu svarbus ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Europos Sąjungos teisės aktų projektų terminų lietuvių kalba derinimo“³¹, kuris nustato iš Europos Sąjungos institucijų gaunamų teisės aktų projektų lietuvių kalba terminų derinimo su Lietuvos valstybinės valdžios institucijomis, dalyvaujančiomis europinių teisės aktų priėmimo ir įgyvendinimo procese, taip pat atskirai Valstybine lietuvių kalbos komisija, tvarką. Tokie teisės aktai prisideda prie Europos Sąjungos teisinės sistemos integracijos, padeda derinti europines ir nacionalines teisėkūros atstovų pozicijas dar pirminiame teisės aktų atsiradimo lygmenyje, palengvina jų inkorporavimą į nacionalinę teisę ateityje.

Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad teisės aktai veiklos organizavimo kalbos priežiūros klausimais pagal teisės aktų hierarchiją dažniausiai yra *žemesnės* galios ir tai yra daugiausia įstatymus valstybinės kalbos apsaugos srityje įgyvendinantys teisės aktai. Vieni iš tokių – trečiajai grupei priklausantys Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimami nutarimai, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų nustatymo ir jų taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“³². Šiuo nutarimu įteisinama trijų valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų sistema ir prievolė asmenims, kuriems Lietuvoje pagal jų darbo ar einamų pareigų pobūdį privaloma mokėti valstybinę kalbą nustatytu lygiu, priklausomai nuo einamų pareigų ar dirbamo darbo sudėtingumo, išlaikyti valstybinės kalbos egzaminą.

Dar žemesnė teisės aktų kategorija – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimai, rekomendacijos ir atskirų valstybinės valdžios institucijų įsakymai valstybinės kalbos vartojimo, taisyklingumo klausimais. Kalbos komisijos nutarimai svarbūs tuo, kad ši institucija, būdama pagrindinė valstybinės kalbos politikos formuotoja, savo veikloje priima nutarimus dėl valstybinės kalbos taisyklingumo, vartojimo, kurie yra privalomi visiems. Jų priimamus nutarimus būtų galima suskirstyti pagal tokias Kalbos komisijos veiklos sritis:

- a) nutarimai, susiję su valstybinės kalbos apsauga;
- b) nutarimai, susiję su valstybinės kalbos norminimu;
- c) nutarimai, susiję su valstybinės kalbos mokymu ir viešosios kalbos kultūros ugdymu;
- d) nutarimai, susiję su kalbotyros darbų rėmimu.

Iš šių nutarimų matyti, kad Kalbos komisijos veikla apima visą kalbos priežiūros sritį ir jos leidžiamais nutarimais kalbos normoms suteikiama teisinė forma. Tokie nutarimai yra ne tik pagrindinė viršesnių valstybinės kalbos apsaugą užtikrinančių teisės normų

³⁰ Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas, *Valstybės žinios*, 7, 129 (2004).

³¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. liepos 7 d. nutarimas Nr. 998 „Dėl Europos Sąjungos teisės aktų projektų terminų lietuvių kalba derinimo“, *Valstybės žinios*, 84, 4417 (2010).

³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. spalio 27 d. nutarimas Nr. 889 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 24 d. nutarimo Nr. 1688 „Dėl Valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų ir jų taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, *TAR*, 2021-10-29, Nr. 22674.

įgyvendinimo priemonė, bet ir efektyvus įrankis, leidžiantis laiku ir operatyviai reaguoti į naujai besiformuojančius socialinius pokyčius, siekiant apsaugoti valstybinės kalbos statusą. Be Kalbos komisijos nutarimų, esama ir daugiau valstybinės valdžios institucijų įsakymų valstybinės kalbos vartojimo klausimais, pavyzdžiui, Valstybinės kalbos inspekcijos įsakymai, kitų viešojo administravimo institucijų priimami norminiai teisės aktai, kuriuose randama teisės normų, susijusių su valstybinės kalbos apsauga. Šiuose teisės aktuose valstybinės valdžios institucijos pagal savo veiklos kompetenciją nustato papildomus reikalavimus valstybinės kalbos vartojimui ar taisyklingumui³³.

Kaip ypatingą priimamų teisės aktų rūšį valstybinės kalbos apsaugos srityje reikėtų išskirti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos parengtas rekomendacijas atskirais valstybinės kalbos norminimo, taisyklingumo klausimais. Pagrindinis šių teisės aktų skirtumas tas, kad rekomendacijos nėra privalomos. Tai žemesnės juridinės galios teisės aktai, už kurių nesilaikymą netaikoma administracinė atsakomybė, tačiau visuomenė raginama jų laikytis, nes būtent rekomendacijomis teikiama valstybinės kalbos politiką formuojančios institucijos nuomonė ginčytinai kalbos vartojimo ar taisyklingumo klausimais.

Taigi, apžvelgę pagrindinius teisės šaltinius valstybinės kalbos apsaugos srityje, galime teigti, kad, Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir įteisinus valstybinės kalbos teisinį statusą šalies Konstitucijoje, palaipsniui buvo priimti ir kiti valstybinės kalbos vartojimą užtikrinantys teisės aktai, kartu galutinai įtvirtinant lietuvių kalbos vartojimą atskirose viešojo gyvenimo srityse.

Institucijos, atsakingos už kalbos politiką ir apsaugą

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę kilo būtinybė steigti institucijas, kurios rūpintųsi lietuvių kalbos kaip valstybinės įtvirtinimu viešajame šalies gyvenime, jos apsauga. Šios funkcijos buvo patikėtos keturioms valstybinės valdžios institucijoms:

- Valstybinei lietuvių kalbos komisijai;
- Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai;
- Valstybinei kalbos inspekcijai;
- Savivaldybių kalbos tarnyboms arba savivaldybių kalbos tvarkytojams.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija

Šios institucijos pagrindinis veiklos uždavinys yra atskleistas Lietuvos Respublikos valstybinio kalbos įstatymo 20 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad „valstybinės kalbos globos kryptis ir uždavinius nustato ir kalbos normas aprobuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija“. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. birželio 20 d. nutarimu Nr. I-294 sudaryta Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios

³³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. 1R-298 „Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“ 4 punkte reikalaujama: „Teisės aktų projektai turi atitikti <...> bendrinės lietuvių kalbos normas“, *TAR, 2013-12-31, Nr. 131*.

Tarybos Prezidiumo³⁴. Komisijos, iki tol veikusios kaip visuomeninės organizacijos prie Lietuvos mokslų akademijos, funkcijos gerokai išsiplėtė. Ji buvo įgaliota spręsti ne tik kalbos kodifikavimo ir normų vartojimo, bet ir valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo klausimus. Nustatyta, kad Kalbos komisijos nutarimai ir rekomendacijos privalomi visoms ministerijoms ir žinyboms, įstaigoms, įmonėms, organizacijoms, leidykloms bei redakcijoms. Pirmieji naujosios komisijos darbai buvo glaudžiai susiję su šalies gyvenimo pokyčiais, sprendžiant aktualius to laikotarpio valstybinės kalbos vartojimo klausimus ir priimant teisės aktus dėl valstybinės kalbos apsaugos atskirose viešojo gyvenimo srityse. Nepriklausomybės atkūrimo pirminiame etape Kalbos komisija parengė ypač aktualius dokumentus. Vienas jų – siūlymai dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase, pagal kuriuos buvo priimtas Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“³⁵. Kalbos komisijos nutarimais patvirtintos Lietuvos lenkų, baltarusių, ukrainiečių pavardžių ir vardų rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklės³⁶. Valstybinei kalbai įsigalint visose gyvenimo srityse prireikė daug taikomojo pobūdžio nutarimų. Jau 1991 m. priimti Kalbos komisijos nutarimai dėl medžiagų, gaminių ir normatyvinių dokumentų žymenų rašymo, laiškų ir kitų siuntų adresavimo, dėl pareigų pavadinimų formų. Tais pačiais metais pasirodė ir leidinys „Lietuvių kalbos komisijos nutarimai“, kuriame sudėti visi šios institucijos priimti nutarimai. O 1993 m., priėmus Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymą³⁷, galutinai įtvirtintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos kaip pagrindinės valstybinės kalbos politikos formuotojos statusas. Ši institucija įpareigota spręsti lietuvių kalbos kodifikavimo, normų vartojimo ir valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimus, jos priimti nutarimai kalbos klausimais privalomi visoms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, žiniasklaidos priemonėms. Kaip vieną svarbesnių Kalbos komisijos teisių vertėtų paminėti, kad ši institucija įgaliota teikti aukščiausios valstybinės valdžios institucijoms siūlymus kalbos politikos ir Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimais. Apibendrinant Kalbos komisijos veiklą būtų galima suskirstyti į dvi kryptis:

- a) teisinė veikla, orientuota į teisinę ir administracinę kalbos apsaugą;
- b) lingvistinė veikla, susijusi su kalbos norminimu, kalbos mokymu, viešosios kalbos kultūros ugdymu, kalbotyros darbų rėmimu.

Atsižvelgiant į tokį Kalbos įstatymu suteiktą platų veikimo laisvės spektrą valstybinės kalbos apsaugos srityje, tenka pripažinti, kad dabartiniu metu ši institucija yra vienas iš svarbiausių subjektų, padedančių užtikrinti valstybinės kalbos statuso įgyvendinimą Lietuvoje.

³⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 1-294 „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sudarymo“, *Valstybės žinios*, 19, 496 (1990).

³⁵ 1991 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“, *Valstybės žinios*, 5, 132 (1991).

³⁶ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 1991 m. lapkričio 25 d. protokolinis nutarimas „Lietuvos ukrainių pavardžių ir vardų rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklės“. Prieiga internetu: <http://www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/asmenvardziai>.

³⁷ Lietuvos Respublikos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija yra viena iš valstybės institucijų, formuojančių valstybės politiką valstybinės kalbos srityje bei organizuojančių, koordinuojančių ir kontroliuojančių jos įgyvendinimą, tačiau jos indėlis įgyvendinant valstybinės kalbos statusą minimalus. Priežastis – iki 2010 m. jos ryšys su valstybinės kalbos apsauga apsiribojo tik tuo, kad ši institucija įgyvendino Valstybinės kalbos inspekcijos savininko teises³⁸. Šis Kultūros ministerijos teisinis įpareigojimas buvo formalus, nes net už savo veiklos rezultatus Kalbos inspekcija atsiskaitydavo tik Valstybinei lietuvių kalbos komisijai³⁹.

Padėtis pasikeitė 2010 m., kai Lietuvos Respublikos Vyriausybė, tvirtindama Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos nuostatus⁴⁰, kaip vieną iš ministerijos veiklos tikslų įtraukė ir jos dalyvavimą formuojant valstybės politiką valstybinės kalbos srityje, kartu organizuojant, koordinuojant ir kontroliuojant jos įgyvendinimą, o prie funkcijų priskyrė teisės aktų projektų valstybinės kalbos srityje rengimą ir ministerijai pavaldžių įstaigų, įgyvendinančių valstybės politiką valstybinės kalbos srityje, kontrolę. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. spalio 27 d. patvirtintame nutarime „Dėl Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių įgyvendinimo 2012–2014 metų tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“ buvo nustatytas uždavinys – „užtikrinti lietuvių kalbos gyvybingumą ir rūpintis Lietuvos kultūros paveldu užsienyje“, tačiau šio uždavinio įgyvendinimas nepatikėtas jokiai valstybinės valdžios institucijai.

Peržvelgiant Lietuvos Respublikos ministerijos 2011–2014 m. veiklos ataskaitas galima pastebėti, kad 2011 m. ir 2012 m. ataskaitose kaip vienas iš strateginių šios institucijos veiklos prioritetų yra išsikeltas tikslas – „saugoti valstybinę kalbą“. Šis tikslas turi būti pasiekiamas užtikrinant teisinę ir administracinę valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolę, tačiau vėlesnėse ataskaitose jo nebelieka. 2014 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintame 2014–2020 m. nacionalinės pažangos programos horizontaliojo prioriteto „Kultūra“ tarpinstituciniame veiklos plane apie valstybinę kalbą užsimenama tik tiek, kad vienas iš šio plano tikslų yra „prisidėti prie Informacinės visuomenės plėtros 2014–2020 metų programos „Lietuvos skaitmeninė darbotvarkė“ įgyvendinimo tarpinstituciniame veiklos plane numatytų priemonių, susijusių su <...> pažangių lietuvių kalbos informacinių technologijų ir skaitmeninių produktų diegimu“⁴¹.

Šiuo metu Kultūros ministerijos vaidmuo valstybinės kalbos apsaugos srityje tampa vis reikšmingesnis, tačiau, lyginant Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos indėlį įgyvendinant valstybinės kalbos statusą, galima teigti, kad pagrindinė valstybinės kalbos politikos formuotoja išlieka Kalbos komisija,

³⁸ Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymo 3 str. 1 d.

³⁹ Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymo 3 str. 2 d.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. spalio 13 d. nutarimas Nr. 1469 „Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 125, 6392 (2010).

⁴¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. kovo 19 d. nutarimas Nr. 269 „Dėl 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programos horizontaliojo prioriteto „Kultūra“ tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“, *TAR, 2014-03-27, Nr. 3544*.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai palikdama teisę kontroliuoti tik valstybinę kalbos priežiūrą įgyvendinančias institucijas ir rengti teisės aktų projektus šių institucijų veiklos organizavimo klausimais.

Valstybinė kalbos inspekcija

Pirmajame Lietuvos valstybės atkūrimo etape prižiūrėti, kaip praktiškai vykdomi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos reikalavimai, buvo įpareigota Valstybinė kalbos inspekcija, kurios veiklos pradžia galima laikyti 1990 m. liepos 30 d., kai priimtame Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo inspekcijos laikinojo įstatymo 9 straipsnyje pirmą kartą užsimenama apie Valstybinę kalbos inspekciją – Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos padalinį, atsakingą už valstybinės kalbos vartojimo problemų sprendimą⁴². Išsamiau šio padalinio uždaviniai apibrėžiami šiek tiek vėliau patvirtintuose Kalbos inspekcijos nuostatuose: „kontroliuoti, kaip vykdomi įstatymai ir poįstatyminiai aktai, nustatantys valstybinę kalbą ir reglamentuojantys jos vartojimą: kontroliuoti, kaip vykdomi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimai; prižiūrėti viešąją kalbą.“⁴³ Buvo nustatyta, kad Valstybinė kalbos inspekcija bendradarbiauja su Valstybine lietuvių kalbos komisija, Lietuvių kalbos draugija, šios draugijos visuomeniniais inspektorais, miestų ir rajonų savivaldybių etatiniais kalbininkais ir kitomis institucijomis, kurios rūpinasi lietuvių kalbos vartojimu ir kalbos taisyklingumu. Tais pačiais metais pradėti steigti kalbos tvarkytojų etatai miestų ir rajonų savivaldybėse. Taigi, 1990 m. galima taip pat laikyti ir kalbos priežiūros sistemos formavimosi pradžia. Tačiau tik 1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtame Valstybinės kalbos įstatyme įtvirtinta, kad už šio įstatymo vykdymą atsakinga Valstybinė kalbos inspekcija. 2001 m. gruodžio 18 d. priimtame Valstybinės kalbos inspekcijos įstatyme suformuluoti pagrindiniai šios institucijos veiklos uždaviniai – kontroliuoti, kaip valstybės ir savivaldybių institucijose bei visose Lietuvos Respublikoje veikiančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų, kitų teisės norminių aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo bei taisyklingumo reikalavimus. Kalbos inspekcija tapo atskaitinga Valstybinei lietuvių kalbos komisijai ir atsakinga Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai. Vykdydama jai pavestas funkcijas, Kalbos inspekcija gavo teisę: tikrinti bei gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų, visų Lietuvos Respublikoje veikiančių įmonių, įstaigų ir organizacijų duomenis ir dokumentus, kurių reikia Inspekcijos funkcijoms atlikti; reikalauti paaiškinimų dėl Valstybinės kalbos įstatymo, kitų norminių teisės aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimą ir jos taisyklingumą, pažeidimų, taip pat dėl teisėtų Kalbos inspekcijos nurodymų nevykdymo; reikalauti, kad būtų pašalinti pažeidimai; teikti privalomus nurodymus valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo klausimais. Už Kalbos įstatymo pažeidimus ir Valstybinės lietuvių kalbos

⁴² Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas, *Valstybės žinios*, 24, 598 (1990).

⁴³ Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos Valstybinės kalbos inspekcijos nuostatai, *Gimtoji kalba* 3 (1991), 29–30.

komisijos nutarimų nesilaikymą įstatymų nustatytais atvejais Inspekcijai suteikta teisė surašyti administracinių nusižengimų protokolus, nagrinėti administracinių nusižengimų bylas ir taikyti administracines nuobaudas pagal septynis Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso straipsnius (ANK 497–503 str.). Įsteigus Kalbos inspekciją valstybėje atsiranda pagrindinis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo, kitų lietuvių kalbos apsaugos teisės aktų įgyvendinimą užtikrinantis teisinis subjektas, kurio tiesioginė funkcija – valstybinės kalbos kontrolė ir priežiūra.

Savivaldybių kalbos tvarkytojai

Vos tik įkurta, Valstybinė lietuvių kalbos komisija 1991 m. kreipėsi į rajonų ir miestų tarybas, siūlydama miestų ir rajonų savivaldybių taryboms sudaryti visuomenines kalbos komisijas ir įsteigti kalbininkų (kalbos tvarkytojų) etatus. Šiame dokumente pažymima, jog „ypač svarbu, kad kalbos darbininkų pastangas paremtų visų Lietuvos rajonų ir miestų savivaldybės“.⁴⁴ Netrukus į kreipimąsi atsiliepta ir 1990 m. pabaigoje – 1991 m. pradžioje visuomeninės kalbos komisijos buvo sudarytos daugelyje miestų ir rajonų (Dambrauskas 1998, 8–9). 1991 m. pabaigoje kalbos tvarkytojai jau dirbo 22 savivaldybėse, 1995 m. pabaigoje – 40, 1997 m. pradžioje – 46. Šiuo metu 60 savivaldybių dirba 64 kalbos tvarkytojai. Valstybinės kalbos inspekcijos inspektavimo skyriaus vadovas Arūnas Dambrauskas prisimena, kad „atsižvelgus į Kalbos komisijos siūlymus, 1990 m. miestų ir rajonų savivaldybėse buvo pradėtos kurti visuomeninės kalbos komisijos, steigiami kalbos tvarkytojų etatai. Visuomeninių kalbos komisijų veikla pasirodė neefektyvi, todėl miestuose ir rajonuose kalbos priežiūros darbas perėjo į kalbos tvarkytojų rankas“ (ten pat, 9). Pradėjus steigti savivaldybių kalbos tvarkytojų etatus tikslas buvo aiškus – rūpintis valstybine kalba ir kontroliuoti jos vartojimą bei taisyklingumą. Kalbos tvarkytojai tampa plačiausia valstybinės kalbos priežiūros sistemos dalimi, atsakinga už valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos vykdymą savivaldybių teritorijose.

* * *

Gana plačiai apžvelgę Lietuvos valstybinės kalbos politiką teisės aspektu matome, kad joje akivaizdžiai stinga modernaus požiūrio į lingvistines piliečių teises kaip bendrųjų žmogaus teisių dalį. Prievolė mokėti kalbą aptarnavimo srityje suvokiama kaip teisės aktu primetama prievolė, bet ne kaip aptarnaujamo asmens teisės būti informuotam dalis. Lietuvoje iki šiol pasirinktas direktyvinis kelias smulkmeniškai reglamentuoti valstybinės kalbos reguliavimą kartais yra patogus praktiniu požiūriu, tačiau sukelia esminių sunkumų, kai visuomenės gyvenime atsiranda naujų realijų, neaprašytų Valstybinės kalbos įstatyme ir kituose teisės aktuose. Vienas iš tokių pavyzdžių, pastaruoju metu keliančių visuomenės pasipiktinimą ir skambantis žiniasklaidoje, yra susijęs su ne pagal darbo sutartis dirbančiais pavežėjais, kuriems netaikomas reikalavimas mokėti lietuvių kalbą. Pakeisti Valstybinės kalbos įstatymą, kai tam aktyviai priešinasi liberalioji dauguma, labai

⁴⁴ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos kreipimasis į rajonų ir miestų tarybas, žr. *Kalbos kultūra* 61, 4–5.

sunku, bet jeigu teisės aktuose būtų suformuluota piliečių lingvistinė teisė kaip neatimama bendrųjų vartotojo teisių dalis, sunkumų nekiltų.

Literatūra

Balkus, Mindaugas. 2017. *Lithuanization of the society and public sphere in Kaunas City 1918–1940*. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Klaipėdos universitetas.

Dubonis, Artūras. 2002. Lietuvių kalba: poreikis ir vartojimo mastai (XV a. antra pusė – XVI a. pirma pusė). *Naujasis Židinys-Aidai* 9–10, 473–478.

Dambrauskas, Arūnas. 1998. Kalbos tvarkytojų veikla: darbo pradžia ir problemos. *Kalbos tvarkyba: tradicija ir dabartis: seminario tezės*. Vilnius: Valstybinė lietuvių kalbos komisija, 8–9.

Kašauskienė, Vanda, Danutė Blažytė-Baužienė. 1998. *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Lietuvių kalbos komisijos nutarimai. 1991. Vilnius: Mokslas.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 2011 metų veiklos ataskaita. Prieiga internetu: file:///C:/Users/VKI/Downloads/2011veiklosataskaita%20(1).pdf.

Eidintas, Alfonsas, Raimundas Lopata (sud.). 1991. *Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Mikulėnienė, Danutė, Jūratė Palionytė. 1997. *Lietuvos Respublikos valstybinė kalba: teisės aktų rinkinys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Rosinas, Albertas. 1988. Valstybinės kalbos teisinė globa 1918–1940 metais. *Valstybinė kalba ir integracija (Estija, Latvija, Lietuva), seminario tezės*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–10.

Ruseckas, Petras. 1930. *Didysis Vilniaus Seimas, 1905–1925: jo 20 metų sukaktuvių paminėjimui*. Kaunas: Varpas.

Valančius, Kazimieras, Liudvikas. 2001. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“.

Žilinskienė, Vida. 2010. Lietuvių kalbos raida ir Lietuvos valstybė. *Regnum est. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 649–672.